

A. VOLSZKIJ

A 19–20. század fordulója, a 20. század első évtizedei a nemzetközi munkásmozgalom történetének egyik legmozgalmasabb, eseményekben bővelkedő periódusát jelentik. A belátható időn belül várhatóan bekövetkező munkásforradalom közelsége sürgetően megkövetelte a forradalommal kapcsolatban felmerülő elméleti kérdések tisztázását. Ez az időszak – a szervezeti fejlődés mellett – a nagy eszmei, ideológiai összecsapások kora. Ezért nem véletlen, hogy ezeknek az éveknek a legjellegzetesebb szellemi termékei a vitairatok, a vitacikkek; szinte minden ekkor napvilágot látó mű polemizáló érrel íródik. A vita a kor által napirendre tűzött nagy kérdésekről – a kapitalizmus új szakaszának sajátosságairól, a proletariátus feladatáról, szerepéről, a forradalomról és a reformról, a proletárdiktatúráról, a szocializmusról – folyt, és az ezekre adott válasz alapján többféle irányzat alakult ki a szocialista mozgalmon belül. Ezek az irányzatok – melyek közül legjelentősebbek a marxizmust továbbfejlesztő forradalmi baloldaliak, a mindenütt megjelenő revizionisták, az anarchizmus különféle képviselői – egymással élesen szembenállva bizonygatják saját igazukat.

Az irányzatoknak ebben a sokféleségében érdekes színfoltként jelenik meg az anarchizmus sajátos változatát képviselő A. Volszkij.

Jan Waclaw Machajski – ez volt ugyanis az eredeti neve, a Volszkij felvett írói álnév – 1867-ben született az orosz birodalomhoz tartozó Lengyelországban, egy Pincow nevű kisvárosban. Kishivatalnok apját korán elveszítette, s így hamar megismerkedett a nélkülözéssel. Még középiskolai tanulmányait végzi Kielcében, de már kénytelen saját magáról gondoskodni – óraadással tartja fenn magát, illetve egészíti ki az otthonról érkező szerény támogatást. A középiskola elvégzése után beiratkozik a varsói egyetem természettudományi karára – később majd átiratkozik az orvosi karra –. Ettől kezdve élete szorosan összefonódik a forradalmi, radikális mozgalmakkal. Bekapcsolódik a radikális egyetemi ifjúság tevékenységébe, amely főként a cári önkényuralom elleni agitációt, az önálló lengyel nemzeti állam megmentésének a követelését foglalta magába. Volszkij rendszeresen jár a munkások közé és tanítja őket, felvilágosító propagandatevékenységet fejt ki körükben. Rövidesen megismerkedhet a börtönök belső életével is, ugyanis 1891-ben az osztrák rendőrség tiltott forradalmi irodalom terjesztéséért le-

tartóztatja, s így három hónapra a krakkói börtön lakója lesz. Szabadulása után a kelet-európai politikai emigránsok immár hagyományos központja felé veszi az útját – Zürichben telepszik le. Folytatni akarja félbeszakadt tanulmányait, ezért beiratkozik a zürichi egyetemre is, bár ideje nagy részét nem annyira a tanulásnak, mint inkább a politikai tevékenységnek szenteli.

Egy ideig vezető szerepet játszik a fiatal lengyel emigránsok által létrehozott „Proletariátus” elnevezésű radikális csoportban, amely politikai nézeteit tekintve sokkal közelebb állt a nacionalizmushoz, mint a szocializmushoz. Volszkij rövid időn belül szakít ezzel a csoporttal s mint Marx lelkes híve, az internacionalizmus alapjaira helyezkedik. 1892-ben megkísérli a Lengyelországba való visszatérést – be akar kapcsolódni a Lodzban kirobant munkásmegmozdulásba – útközben azonban a cári rendőrség elfogja, s mint az akkoriban alakult Lengyel Szocialista Párt tagját, letartóztatja. Ez alkalommal Volszkij teljes három évet tölt a különböző cári börtönökben, majd ezután – az oroszországi forradalmi mozgalom résztvevőinek életében szinte törvényszerűen – ötéves szibériai száműzetés következik. A száműzetés éve alatt formálódik ki és fogalmazódik meg Volszkijnak a korábbi években vallott nézeteihez képest merőben új politikai elmélete, amelyet összefoglalóan – valódi nevére utalva – „machajevscsinának” – „machajevizmusnak” is szoktak nevezni.

Volszkij azok közé a szerzők közé tartozik, akiknek a nevét egyetlen mű teszi ismertté, amelyben azonban egész gondolatrendszerét kifejti. Volszkij esetében ez a mű a „Szellemi munkás”. A könyv három részből áll; az első rész („A szociáldemokrácia fejlődése”) 1898-ban íródott, a második rész („A tudományos szocializmus”) 1899-ben – ezeket sokszorosítás útján terjesztették –, majd legvégül a 3. rész („A szocializmus és a munkásmozgalom. A szocializmus mint új vallás.”), amelyet 1904-ben Genfben jelentettek meg. Ettől kezdve – 1904-től veszi fel és használja a Volszkij írói álnevet.

A könyv tulajdonképpen terjedelmes vitairat, amelyben Volszkij bírálja E. Bernsteint, Kautskyt, Plehanovot és szinte majdnem mindenkit, aki ebben az időben a szocialista mozgalomban jelentősebb szerepet játszott. Volszkij azonban már nem az a „lelkes marxista”, akinek az 1890-es évek elején vallotta magát, a fentieket nem a marxizmus alapján bírálja. Nem tesz különbséget a szocialista mozgalmon belül kialakuló különböző irányzatok között – egy kalap alá veszi a revizionizmust és a forradalmi baloldalt és az egész szociáldemokráciát megalkuvónak, a munkásforradalom elárulójának kiáltja ki.

Ez a felfogása abból a könyvén vörös fonálként végighúzódo alaptételéből következik, miszerint a *proletariátus valódi ellensége az értelmiség*, aki beleférközött a munkásmozgalomba és azt a saját érdekeinek megfelelően irányítja. Volszkijnál nem találjuk meg az értelmiség tudományos alaposágú meghatározását. Számára az értelmiség nem más, mint a „tőkés társadalom kiváltságos bérence”, „naplopó”, amely a társadalom, a kétkezi munkások nyakán élösködik, „ugyanakkor birtokában van a teljes műveltség és ezt a tulajdonát – amely évszázadokig tartó kisajátítás révén jött létre – ugyanúgy védi a kétkezi munkások támadásától, mint ahogy az általában a tulajdonos osztályokra jellemző.”¹

Eppen ezért a munkásság számára a burzsoázia hatalmának megdöntése még nem jelenti a felszabadulást, nemcsak a tőkéseket, hanem az egész művelt társadalmat ki kell sajátítaniuk. Az értelmiségnek az az érdeke, hogy kiváltságait, műveltségi monopóliumát megőrizze, ezért mindent megtesz annak érdekében, hogy a proletariátus önálló mozgalmát visszafogja.

Volszkij bírálja a narodnyikokat, miért idealizálják a parasztságot, ösztönös forradalmároknak tartják őket. Valójában azonban ő sem tesz mást – csak az a különbség, hogy ő a proletariátust idealizálja, a tiszta, igazi forradalmiság hordozóját a kétkezi, fizikai munkásban látja. Volszkij a parasztságra egyáltalán nem fordít figyelmet.

A munkásosztály küzdelmében a hangsúlyt a gazdasági harcra – a sztrájkmozgalomra – és az összeesküvő taktikára helyezi. „A múlt századi szocializmus megállapításaival, de a szociáldemokrácia és az anarchizmus formuláival szemben is a munkásosztály számára a harc új szakasza kezdődik, a *világméretű munkásösszeesküvések* korszaka, amelyek az *államhatalom törvényét diktálják a világméretű munkássztrájkok eszközével.*”² Volszkij nem ismeri el a munkáspárt vezető-irányító szerepét sem a munkásmozgalomban – hiszen számára a munkáspárt az értelmiség által kisajátított, az értelmiség által irányított szervezet. Mégis, hogyan szerveződik akkor a munkásosztály harca? Volszkij szerint a következőképpen:

„... a tanulatlan tömegek megértik, hogy a lényeg nem az okos politikán, vagy a törvényes alapokon múlik, hanem a *lázdók számában és erejében rejlik*; követeléseik annál határozottabbak és nagyobbak lesznek, minél jobban kiterjed a sztrájk. Ezért a munkástömegek a harcban azt a tévedhetetlen eszközt alkalmazzák, ameddig a szociáldemokrata programok sohasem jutnak el. Első lépésként *kiszélesítik* a sztrájkot. Leteszik a munkát a saját üzemükben és tömegesen átmennek a szomszédos gyárba, hogy ott is leállítsák a munkát. Így kelnek fel egész városok.”³

Volszkij nemcsak a tőkés állammal szemben viseltetik ellenségesen, hanem elveti a burzsoá állam megdöntése után a szocialisták által elképzelt állam létrehozását is:

„A tőkés osztály kisajátítása még egyáltalán nem jelenti az egész tőkés társadalom kisajátítását. Csupán az egyéni vállalkozók felszámolásával a modern munkásosztály, napjaink rabszolgája még nem szűnik meg rabszolgának lenni. Abból következően, hogy az általuk létrehozott nemzeti haszon a demokratikus állam-társadalom kezébe kerül és a kizsákmányolók, az egész burzsoá társadalom parazita létezésének az alapját képezi.”⁴ Volszkij szerint az értelmiség kerül uralomra, és ez a kizsákmányolás újratermelődé-
sét eredményezi. E nézetek óriási polémiát váltottak ki, s a vita partnerek – így a szociáldemokrata P. Maszlov – besorolták Volszkijt az anarchisták táborába.

Volszkijnek akadtak követői már szibériai száműzetésében is a helyi vasúti munkások, nyomdászok, pékek között. Az 1900-as évek elején pedig Odesszában, Jekatyerinoszlávban, Vilnovban, Bielostokban, majd Pétervárott és Varsóban⁵ alakulnak Volszkijjal szimpatizáló anarchista csoportok.

A száműzetés leteltével Volszkij elhagyja Oroszországot. Az 1917-es februári oroszországi forradalom hírére hazatér Párizsból, ahol banktisztviselőként dolgozott. 1917. novemberében helyesli a bolsevikok politikáját, mint amely a legradikálisabban követeli a változást és lát hozzá a burzsoá rendszer felszámolásához. 1918-ban kiad egy újságot a „Rabocsaja revolucijá”-t, amelyben viszont már élesen bírálja a bolsevikokat, a kialakult szovjet rendszert. A „Szellemi munkás”-ban kifejtett gondolatait megismételve azzal vádolja a bolsevikokat, hogy a munkásoknak nem adtak semmit, a munkásérdekeket nem tartják szem előtt, az értelmiség került hatalomra, és ezért a munkásosztálynak még meg kell vívnia a saját, önálló forradalmát.

1918-ban azonban véget is ér Volszkij politikai tevékenysége, ezután már nem foglalkozik politikaelméleti kérdésekkel. 1926-ban bekövetkezett haláláig a „Népgazdaság” (később „Szocialista gazdaság”-ra vált ozik az elnevezése) című folyóirat szerkesztőjeként működik.

A „machajevcsina” nem tartozik a nagyhatású, a munkásmozgalomra döntő befolyást gyakorló népes anarchista irányzatok közé. Vele együtt azonban teljesebbé válik a kor szellemi arculatáról kialakított képünk.

Jegyzetek

1. Volszkij Umsztvennij rabocsij (reprint kiadás) New-York Baltimore, 1968. 43.
2. id. mű 45.
3. id. mű 160.
4. id. mű 44.
5. Albert Parry: Jan Waclaw Machajski, His life and Work. in. id. mű.